

43/35 Fâtır Suresi

1. Var eden, yaran ve ayıran anlamına gelen “fatır” kelimesi, göklerle yerin birbirinden ayrılarak yaratılmasına işaret olabilir (21/Enbiya 30; 11/Hud 7). Bu ayrışmanın, gökten gelen ruhla yerden çıkan beden birleşmesine, meleklerin insanlar için zorunlu olarak elçi hâline getirilmesine de vurgu yapılmış olabilir (Ebu Hayyan, *el-Bahr*; Razî, *Mefatihü'l-Gayb*; Hamdi Yazır, *Hak Dini*). Fakat buna paralel olarak “fatara” fiilinin başlatmak ve yeniden yaratmak anlamlarından da söz edilmektedir (Zemahşerî, *Keşşaf*). Fıtrat kelimesiyle aynı kökten olması nedeniyle varlıkları yaratırken bir sistem dâhilinde yaratan ve yasalarını belirleyen anlamı vermek de mümkündür (30/Rum 30). Devamında geliştirme anlamının zikredilmesi bu anlamı daha da öne çıkarmaktadır. Allah’ın yaratmasında dilediğini artırması ifadesi, yaratılanın geliştirilmesini, ilk yaratmada hangi varlığa ne kadar kapasite verileceğini, daha sonra ne gibi gelişmeler yaşanacağını ifade etmiş olabilir. Çünkü rahimlerin neyi artıracığını, neyi eksilteceğini Allah’ın bildiğinden söz eden ayet de buna işaret etmektedir (13/Ra’d 8).

2. “Aziz” ismi, üstün ve şeref sahibi, “hakîm” ismi ise hüküm ve hikmet sahibi demektir. Hikmet kelimesi hüküm kelimesiyle aynı köktendir. Dolayısıyla hikmet sıfatı, eğer Allah için kullanılıyorsa hem derin bilgi ve vukufiyeti hem de hüküm sahibi ve hükümran olmayı ifade eden bir kelimedir. Farabî hikmeti, sebep kavramı çerçevesinde açıklarken sebepleri uzak ve yakın sebep diye ikiye ayırmakta ve hikmeti kolayca görülmeyen uzak sebeplerle izah etmektedir. Ona göre Allah, her şeyin sebebi ve hatta sebeplerin sebebi olduğu için kendisi görülmez, yarattığı eşyadaki tesiri görülür (Gürbüz Deniz, *İnsan Hürriyetinin Metafizik Temelleri*, s. 20-22). “Hakîm” sıfatı, Allah’ın, yarattığı evreni bildiğini ve ona hükmettiğini, yani yönettiğini, dile getirmektedir (11/Hûd 1). Böylece batıl inançları ve onların uydurma ilahlarını reddeden 3. ayetin gerekçeleri ortaya konmakta ve zemini hazırlanmaktadır. Sunduğu rahmeti putların engelleyemeyeceği, engellediği rahmeti de putların insanlara ulaştıramayacağı dillendirilirken, risalet kelimesi kullanılarak vahiy gönderme ve dini belirleme yetkisinin de Allah’a ait olduğu vurgulanmış olmaktadır.

3. “İfk” kelimesinin yalan ve iftira anlamı “dönmek” manasından daha belirgindir. Dolayısıyla “Âfeke” aklını çelmek, yalan ve iftiraya zorlamak anlamına gelmektedir. Edilgen hâli ise saçma iddialarla aldatılarak Allah’a iftiraya, şirke zorlanmak, anlamına gelmektedir (Zebîdî, *Tâc*).

4. Bu ayetteki ifadeler, satır arasında vahyin muhataplarına verilen bir ümit ve moral niteliğindedir. Bütün olaylar Allah’ın kontrolindedir ve sonuçları belirleyen O’dur. Dolayısıyla korku ve ümitsizliğe yer yoktur.

5. “Garur” kelimesi, şeytan, vesveseci, dünya nimetine tamahkârlık eden ve denizdeki balıkların satışı gibi hayali alışverişler yapan sahtekâr anlamına gelmektedir. Dini eğrilten, insanları aldatan batılın bütün temsilcileri kastedilmiş olmalı. Bütün aldaticılar, sureti haktan görünerek özellikle Allah adına konuşarak aldatırlar. İblis, Hz. Âdem’i (as) aldatırken aynı yöntemi kullandığı gibi Mekkeli müşrikler, Yahudiler ve Hıristiyanlar da

tahrif edilen dini, İbrahim'in (as) dini ve dolayısıyla Allah'ın dini diye lanse ediyorlardı (3/Âl-i İmran 67).

6. Şeytan konusundaki bu uyarı; Sâd, A'raf, Cin ve Yasin sureleri boyunca sürmektedir. Şeytan insanın Allah hakkındaki kanaatlerini etkilemekte, dolayısıyla şirke ve küfre düşürebilmektedir. Bu nedenle insan Allah'ı bizzat Allah'ın kendisinden, yani kitabından öğrenmelidir (25/Furkan 59).

7. "Yeşâu" fiilinin anlamı için bkz. 74/Müddessir 31.

8. Bir önceki cümleye bakılırsa Allah'a koştukları ortakların kendilerine şeref bahsettiğine inanan müşriklere cevap verilmektedir (19/Meryem 81). Müşrikler, dua ve ibadetlerini Allah'a putların ulaştırdığını düşünüyorlardı (10/Yunus 18, 39/Zümer 3). Allah da güzel söz ve amellerin Allah'a ulaşacağını, sahiplerini de Allah'a yaklaştıracığını, aracıya gerek olmadığını ve hatta aracılardan bundan haberdar olmayacağını bildirmektedir.

9. İnsanın uzun ömürlü veya kısa ömürlü olmasının bir kitapta yer alması şeklinde çevirmek mümkün olduğu gibi ömrün uzatılması veya kısaltılması şeklinde çevirmek de mümkündür. Kaderi Allah'ın sınırsız bilgisi ekseninde anlamlandırılanlar, ömrün ezelde belirlendiğini ve uzaması veya kısaltılmasının söz konusu olmadığını düşünmektedirler. Allah'ın bilgisinin sınırsız olmasıyla birlikte karar verme yetkisinin de sınırsız olduğunu düşünerek ömrün uzaması veya kısaltılmasının Allah'ın bilgisine hanel getirmeyeceğini savunanlar da yok değildir (*Zemahşerî, Keşşaf*). Çünkü zaman insan için söz konusudur; Allah için her şey bir anlık hadisedir. Yazılmış olması, konuyla ilgili ilahi yasaların belirlenmiş olması şeklinde de anlaşılabilir. Çünkü yazma devam etmektedir. Örneğin inkârcılar toptan helak edilip ömürleri bitirilirken inananlar kendilerine verilen süreyi sonuna kadar kullanmış olmaktadır. Bu durum, Allah'ın bilgisinin değiştiğini göstermez, aksine O'nun hükmetmesinin sürekliliğini ifade eder.

10. İki deryanın bir olmadığı ifadesi için bkz. 25/Furkan 53.

11. Mülkün anlamı için bkz. 25/Furkan 2.

12. Namaz kılanlardan kasıt namazı anlamından saptırarak kılan müşrikler dâhil namaz kılan herkes olabilir. Ayetin başında putlarından şefaathet ve mağfiret uman müşriklere gönderme yapıldığı için bu kuvvetli bir ihtimaldir. Eğer tenzih ve tevhidi gerçekleştirmeye özen gösteren müminlerse onların duyarlılığını artırmaya dönük bir çağrı yapılmaktadır. Çünkü namazın tenzih ile kılınması ilk defa 50/Kâf 39, 40. ayetlerde emredilmiştir. Salâtın anlamını kelime anlamında değerlendirecek olursak Allah'tan korkup önemsemek ve saygı duymak anlamlarına gelmektedir ki bu, namazı da kapsayan daha genel bir duyarlılık çağrısı olabilir (87/A'lâ 15).

13. Bu ayet hakiki anlamda kabirdeki ölünün duymayacağını dile getirirken mecazen inatçı kâfirleri onlara benzeterek uyarıyı işitmeyeceklerine işaret etmektedir (Maverdî, *en-Nüket*) İbn Ömer gibi bazı sahabeler, Hz. Peygamber'in Bedir günü müşrik cesetlerin gömüldüğü çukurun başında durup onlara seslenmesini ölümlerin işiteceğine delil getirmişlerdir. Ancak Hz. Aişe, bu düşüncüyü eleştirmiş ve şöyle bir açıklama yapmıştır. "Hz. Peygamber ancak "Onlar şimdi benim söylediklerimin hak olduğunu biliyorlar (anlıyorlar)" demiştir." (Buharî, Cenâiz 87, Meğâzî 8, 12; geniş bilgi için bkz. Zerkeşî, *Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, s. 48).

14. “Nekir” kelimesi, hem inkâr hem ceza anlamına gelmektedir. Hakikati yok saymanın cezası yok sayılmak oluyor, edebî bir ifadeyle.

15. “Âlim” bilgi sahibi olan demektir. Kavramsal anlamda ulema mesleğine mensup olmak, rutbe ve titr sahibi olmak ilim için yeter ölçü değildir. Çoğu zaman bir konuda malumat sahibi olmak yeterli olabilir, ancak bir alanda ilim veya meslek adamı olanlar için o bölümün içeriğine vakıf olmak ve mesleğin hakkını vermek zorunludur. Kesin bilgi diye çevirdiğimiz ilim kelimesinin açıklaması için bkz. 53/Necm 28-35.

16. Nefsine zulmedenler kâfirlerdir, orta yolda olanlar müminlerdir, öncüler ise müminlerin öncüleridir. Cennetle müjdelenenlerse son iki gruptur (Tantavî, *el-Cevâhir*). Bu üç sınıfın kimliği Vakıa suresinde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Ayette zikredilen üç sınıfın da mümin olduğunu söyleyenler Vakıa suresindeki açıklamayı gözden kaçırdıkları ve ayeti tek başına değerlendirdikleri için hepsini de cennetlik kabul etmişlerdir. Oysa Hz. Peygamber (s), 31/Lokman 13. ayeti delil getirerek 6/Enam 82. ayetteki imanlarına zulüm bulaştırmayanların müminler olduğunu, nefesine zulmedenlerin müşrikler olduğunu söylemiştir (Buharî, Tefsir 20; Suat Yıldırım, *Peygamberimizin Kur’an Tefsiri*, s. 200-333). 37. ayette de kâfirlerden “zalimler” diye söz edilmekte ve bu ayete gönderme yapılmaktadır.

17. Adn cennetinin anlamı için bkz. 38/Sad, 50.

18. “Lüğup” kelimesi; bozulma, yıpranma, eskime, bitkinlik, incinme ve usanma anlamlarına gelmektedir. Yorulmaksızın sürekli hareket eden insanın ebedî kalabilmesi için bozulma veya fesadın olmaması gerekir, diye düşünüyoruz.

19. “Gayb”ın anlamı için bkz. 68/Kalem 47.

20. Halife, hükümrân ve otorite demektir (38/Sâd 26; 7/A’raf 69, 74).

21. “Halîm” kelimesi, “hılm” kökündendir. İnsanların olumlu tutum ve davranışlarını nitelemede kullanılırken Kur’an bunu Allah’ın sıfat ismi olarak kullanmıştır. İnsanların cahil (aceleci) olmayan, saldırgan ve kaba davranmayan, yumuşak huylu, sabırlı, hisleriyle hareket etmeyen, temkinli, tedbirli, uzak görüşlü, olgun, akıllı, vakarlı, ağır başlı, toleranslı, bağışlayıcı olma halini tasvir eder (Serpil Başar, “Kur’an’da Hılm Kavramı”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 49, sayı 1, Ocak-Mart 2013, s. 83-15). Kur’an’ın indiği dönemde “hılm” kelimesi cehalet kelimesinin zıddı bir anlamda kullanılıyordu (48/Fetih 26). Cehalet de bilgisizlik değil, bedevî davranış tarzını ifade ediyordu. Daha sonra cahiliye kelimesinin yerini küfür, hılmin yerini silm (İslam) kelimeleri almıştır. Bu kuşatıcı anlamları içeren “halîm” kelimesini Kur’an Allah’ın zatına, güç ve otoritesine yakışır bir sığata dönüştürdü. Azamet ve hikmet sahibi Allah’ın sıfatı olarak kullanıldığında kâfirleri ve zalimleri acele cezalandırmaması, cezalandırma imkânı varken bunu yapmayı ertelemesi, mühlet vermesi, toleranslı davranması, yarattıklarının iyiliğini istemesi ve affedici olması demektir (Izutsu, *age*, s. 293-320). Allah’ın mağfiret etmesi, bağışlaması anlamına gelen “Ğafur” sıfatıyla birlikte kullanılması mühlet ve erteleme anlamındaki hılmin hikmet ve gayesini ortaya koymaktadır. Izutsu’nun ifadesiyle Kur’an’a baştan sona hakim olan hılm ruhu (*age*, s. 204), aklın duyguları kontrol etmesi, uzak görüşlülük, kuşatıcı bakış açısı, hikmetli ve ilkeli hareket gibi prensiplerde özetlenebileceği gibi zihin ile kalbin, akıl ile vicdanın içiçeliği üzerine oturan Kur’anî ahlak sisteminin de açık bir ifadesidir.